

MUZEJNICTVÍ A REGIONALISTKA NA SEVERNÍM PLZEŇSKU

J i ř í F á k

Muzejnictví na severním Plzeňsku¹ je ve srovnání s jinými regiony poměrně mladé, ale počátky a první snahy o trvalé uchování předmětů ve formě muzejních exponátů jsou poměrně starší. S trochou nadsázky můžeme za první muzeum označit kabinet cisterciáckého kláštera v Plasích, o jehož podobě nám podává svědectví dobový dokument.²

Podobně jako v jiných regionech i zde předznamenala vznik prvních sbírek Národopisná výstava v Praze v roce 1895. Při této příležitosti byly

¹ Regionem označeným severní Plzeňsko rozumíme území okresu Plzeň – sever, které ale bylo vytvořeno jako značně nesourodý správní celek v roce 1960. Přirozené regiony vytvářely někdejší politické okresy existující v téměř nezměněných hranicích sto let (1850 – 1949). V rámci vymezeného území existoval okres Kralovice, Stříbro (soudní okres Touškov) a Plzeň a zasahovaly sem okrajově ještě další okresy. Jediným centrem tehdejších okresů ležícím na území dnešního severního Plzeňska bylo město Kralovice a pouze dvě sídla soudních okresů – Manětín a Město Touškov. Vyjma Kralovicka tak vlastně všechna ostatní území můžeme označit za okrajová, mající správní centrum, kde by bylo možné předpokládat založení muzea, mimo vymezenou oblast severního Plzeňska.

² Muzeum či spíše soukromý kabinet obsahoval sbírky přírodnin, minerály a různé přístroje, jejichž charakteristiku lze obtížně definovat. Uprostřed místnosti stála velká skříň s 84 očíslovanými zásuvkami a zasklená skříň na různé věci. Byla zde řada beden a krabic s nejrůznějším obsahem, které ani úředník komise neodvedl popsat. Byly zde broušené karlovarské zkameněliny, tytéž v surovém stavu, různé broušené mramory, mušlovce, preparované zeminy a hlíny, zlato a stříbro obsahující horniny, měděné, železné rudy, rudy se sírou, zkameněliny, surové mramory, minerály, různá dřeva, hmyz, surové české drahokamy, řezané kameny, sklo, motýly, v lihu (spiritus vini) vejce a had, na skříni pyramida seskládaná ze všech dřev rostoucích na plaském panství. Dále byla v místnosti 1 camera obscura, elektrický přístroj s různým příslušenstvím v krabici, zemský a nebeský globus velký a malý „perspektiv“ na stojanu, teleskop velký a malý, krabice s matematickými přístroji, stolek se zrcadlem, grota, jakýsi předmět nazvaný anthelea pneumatica, mosazná truhlička s příslušenstvím, malé polokoule (hemisphaera glagdeburgice), různé bedny s obsahem skla, přístroje, papírové obrazy. Krom toho zde bylo „compendion handwerksinstrumenten“ – tedy soubor nářadí. V další skříni byly sloní kly, zuby mořských zvířat, různé přírodní záhady, obrazy sestavené ze semen, písku kamenů, kladívko, podkovy, tabulky, o něž projevil zájem zdejší lesník Matyáš Halbrichter, že se mu budou hodit, stálo v poznámce. Je známo, že o část těchto materiálů projevila zájem universita v Praze a její zástupce Ungar si pro věci přijel. Divadlo s papírovými kulisami se nacházelo v přízemí v místnosti č. 8, kde byly scény malované na papíře, nad dveřmi byla galerie, kde se nacházelo spoustu starého dříví (Holzwerk) tj. spíše věcí ze dřeva, snad rekvizit. (Česká státní účtárna 1786)

sebrány první exponáty především etnografického charakteru, a to díky zásluze Jana Dyka, MUDr. J. Bařka a J. Ritticha a pod názvem Okresní národopisná výstava byl sebraný materiál představen v kralovické škole. Na Kralovicku však tato akce vznik skutečného muzea neiniciovala. Část sebraných sbírek zůstala v Praze, zřejmě dnes ve fondu Národního muzea, část byla po vrácení uložena v prostorách města, ale část také jinde. O založení muzea se pak na Kralovicku snažil především učitel Blažej Bušek a regionální historií se zabývali i další učitelé, jejichž zásluhou také vycházel *Sborník rakovnického okresu s Křivoklátskem a kralovického okresu s Manětínskem* s řadou zajímavých článků zaměřených na lokální dějiny.

V oblasti památkové péče zde působila Jednota pro záchranu Mariánské Týnice v čele s architektem Hanušem Zápalem, díky níž je dodnes ve sbírkách Muzea a galerie severního Plzeňska uložena část původního vybavení objektu³. Na poli regionální historie se také angažoval Spolek pro záchranu hradu Krašova založený 12. dubna 1931 s učitelem Jaroslavem Janatou, který stál u vzniku regionální edice Krašov, vydávající vedle několika historických publikací také pohlednice. V té době také vyšlo tiskem rozsáhlé dílo Václava Kočky⁴, který ale stál mimo zmiňované spolky.

Zajímavou epizodou muzejnictví na severním Plzeňsku bylo zřízení soukromého muzea stavitele Františka Šafránka v Hedčanech v roce 1909, o jehož podobě nám dnes podává svědectví dobová fotografie a plány na jeho stavbu⁵. V roce 1916 František Šafránek zřídil nadaci na udržování muzea, které podle ní měla spravovat obec. Muzeum ale bylo již na konci 30. let 20. století

³ Vedle cenných barokních obrazů a dalších církevních předmětů, je zde jako kuriozní a svým způsobem nejstarší exponát uchován soubor homolí na výrobu cukru, které byly do Mariánské Týnice přivezeny na konci 19. století, kdy se velmi reálně uvažovalo o jejím přebudování na cukrovar.

⁴ Kočka Václav, Dějiny politického okresu kralovického, díl I. – soudní okres Kralovice. Kralovice 1930 a Kočka Václav, Dějiny politického okresu kralovického, díl II. – soudní okres Manětín. Kralovice 1932.

⁵ Sběrka Muzea a galerie severního Plzeňska, inv.č. 5719 a 4556.

neudržované a v roce 1943 sloužilo jako sběrna mléka⁶. Po roce 1945 se část jeho fondu objevuje ve sbírkách v Kožlanech⁷ a samotná pozoruhodná stavba byla zbořena. V oblasti politického okresu Plzeň tehdy velmi intenzivně působilo především Národopisné muzeum Plzeňska v čele s Ladislavem Lábkem, v jehož fondech je dosud dochována řada předmětů, fotografií a dalších dokumentů týkajících se historie jižních částí sledovaného regionu.⁸ Národnostně smíšené západní části dnešního severního Plzeňska náležely převážně okresu Stříbro, kde bylo muzeum založeno již na počátku 20. století.⁹ Regionální historii se zde věnovali jednak čeští učitelé, kteří ale byli ve svých dílech ovlivněni národnostním akcentem.¹⁰

Ve snaze zřídit v Kralovicích muzeum pokračuje Josef Vorel, který v této záležitosti vedl mj. korespondenci s plzeňským Fridolinem Macháčkem, který této myšlence příliš nakloněn nebyl.¹¹

První muzeum na Kralovicku nakonec vzniklo v Kožlanech v roce 1945 z podnětu Jaroslava Ullmana, který se také stal jeho prvním správcem. Jeho nejbližšími spolupracovníky byli Bohumil Pouba a František Sklenář. Základem sbírek se staly především dary kožlanských občanů popřípadě rodáků, ze

⁶ František Šafránek zemřel v únoru 1918 v Domažlicích a byl pohřben do rodinné hrobky v Hedčanech. Muzeum bylo podle návštěvní knihy nejvíce frekventované v roce 1913, kdy jej navštívilo 190 návštěvníků, ovšem v roce 1938 zde jsou zapsány jen tři návštěvy a v roce 1939 žádná. (SOKA Plzeň – sever se sídlem v Plasích, Fond AO Hedčany č. 52, karton N1).

⁷ V původní evidenční knize muzea v Kožlanech jsou zaneseny portréty rodiny zakladatele muzea a dále sádrové busty významných osobností českých dějin. Některé z nich lze dnes identifikovat ve sbírce Muzea a galerie severního Plzeňska.

⁸ L. Lábek byl také iniciátorem vydávání časopisu Plzeňsko a autorem řady statí, které se historie severního Plzeňska bezprostředně dotýkají.

⁹ Podle sdělení Pavla Plánky se ale ve stříbrském muzeu nenachází žádné materiály vztahující se k bývalému soudnímu okresu Touškov.

¹⁰ Např.: Tyr V., Stříbrsko. Plzeň 1929; Lukavský F., Menšinové školství na Plzeňsku. Český národní klub v Plzni, 1913; Tyr V., Blatnice – u příležitosti otevření české školy. Místní odbor Národní jednoty Pošumavské Blatnice 1926; a stejně tak se regionem zabývaly německé vlastivědy: Felbinger A. a kol., Westbömische Heimat: ein Hilfsbuch für den heimatkundlichen Unterricht. Stříbro 1928.

¹¹ Tato skutečnost např. vyplývá z dopisu Fridolína Macháčka Josefu Vorlovi z 20. ledna 1941, kde doporučuje, aby se zájemci o památky a minulost soustředili spíše v již existujících spolcích, např. v Jednotě pro záchranu Mariánské Týnice a upozorňuje, že pro nové muzeum v Kralovicích nejsou ani vhodné prostory ani na jednotlivci nezávislá správa sbírek.

kterých byl nashromážděn půvabný fond jednotlivých věcí nebo jejich souborů, které dohromady umístěné ve staré kožlanské škole vytvořily jedinečný obraz společensko – kulturního a živnostensko – řemeslného života venkovského městečka ve 2. polovině 19. a v 1. polovině 20. století. Do dnešní doby nám kožlanské cechovní prapory, truhlice, pečetidla, stejně jako hrnčířské výrobky, tkalcovské pomůcky nebo ševcovské nářadí odkrývají část života tamějších řemeslníků. Sbírkou také pamatovala na významné kožlanské rodáky, mezi nimiž vyniká 2. prezident československé republiky Edvard Beneš a vedle celé řady dokumentů a fotografií v ní najdeme i jeho osobní předměty. Kromě Edvarda Beneše se do kožlanské sbírky trvale zapsali výtvarníci Václav Švarc, Josef Klír, hudebníci Václav Krofta a Josef Holý a řada dalších.¹²

Ve svých snahách o zřízení muzea neustal po roce 1945 ani Josef Vorel, kterého podporovali František Polcar, Karel Suchý, Josef Berk a Františka Wackenreutherová a své stoupence mělo zřízení muzea také v tehdejší stavebním podniku. Po zrušení Jednoty pro záchranu Mariánské Týnice se právě objekt bývalého cisterciáckého proboštství nabízel jako vhodný pro umístění muzea. Po provedení nutných stavebních úprav a oprav bylo muzeum otevřeno 13. září 1952 a brzy získalo statut muzea okresního, nejprve pro okres Plasy a od roku 1960 pro okres Plzeň-sever. Sbírkový fond původního vlastivědného muzea, získávaný a evidovaný od 1. července 1952, je pestrou směsicí různorodých předmětů, fotografií a tiskovin mapujících především osudy Kralovicka v 19. a v 1. polovině 20. století. Jeho základem se staly sbírky etnografické, které spolu se sbírkou historickou odráží historické skutečnosti odehrávající se na venkovském městě a v jeho okolí.¹³

¹² Kniha chronologické evidence Městského muzea v Kožlanech obsahovala celkem 530 zápisů datovaných do let 1947 – 1960 a doplněných kresbami správce muzea. Revidence celého fondu proběhla v roce 1977, kdy bylo nově zapsáno 1905 položek. Rozdíl je způsobený hlavně zápisem fotografií a listinného materiálu, který v původní evidenci nebyl veden.

¹³ 20 let okresního muzea Plzeň – sever v Mariánské Týnici. Mariánská Týnice 1972; Kniha chronologické evidence sbírek I (z let 1952 – 1968).

Prvním podnětem pro zřízení manětínského muzea se staly oslavy 200 let baroka v roce 1956. O dva roky později vznikl Kruh přátel Manětínska, který 28. 12. 1958 založil muzeum¹⁴ slavnostně potom otevřené 19. července 1959 při sjezdu rodáků a přátel Manětínska. Při otevření muzea bylo sepsáno celkem 500 položek sbírkových předmětů, které tvořily jeho základ a krátce po založení byly rozčleněny na oddělení historie města a baroko Manětínska a oddělení speciální zahrnující poměry sociální (povinnosti robotní, vrchnostenský úřad atd.), průmysl na Manětínsku (dolování na kovy uhlí, výroba kyseliny sírové dýmavé), řemesla – továrna na sukna, zemědělství, národnostní útlak před rokem 1945, osídlení pohraničí JZD atd. V roce 1963 a pak ještě následně v letech 1965 – 1966 byl zásluhou správce muzea V. Žalmana vrácen do Manětína původní zámecký mobiliář, v té době deponovaný na Krásném dvoře, kam byl odvezen v 50. letech 20. století. V Manětíně tak vznikla zajímavá symbióza sbírek výtvarného umění, uměleckého průmyslu a nábytku odrážejících zámecký život 18. a 19. století s etnograficko – historickými sbírkami přibližujícími řemeslný a zemědělský život v „podzámčí“.

Posledním vlastivědným muzeem severního Plzeňska bylo muzeum v Plasích otevřené v roce 1962. U jeho zrodu stál František Mrkvička, který při počáteční instalaci vycházel také z materiálů významného plaského kronikáře Rudolfa Soukupa a sbírky pak dále rozšiřoval. Zachycovaly národopis, plaskou huť a byla zde vytvořena galerie rodu Strettiů. Tento sbírkový fond převzalo již v roce 1971 tehdejší Krajské středisko památkové péče a ochrany přírody

¹⁴ V době totalitního režimu bylo založení muzea spolkem ale právně nemožné, a tak jej oficiálně později zřídil MNV Manětín. I tak byl vznik manětínského muzea na svoji dobu velmi neobvyklý, zvláště když mezi čelními představiteli „Kroužku“ a iniciátory jeho vzniku byl vedle pozdějšího správce muzea Václava Žalmana, Ing. Vl. Zahna, Dr. V. Stehlíka a Dr. F. Korála také místní děkan František Wonka. O jistém „dvojím právním postavení“ muzea svědčí i organizační řád schválený k 1. lednu 1961 na schůzi kroužku, kde bylo přítomno 32 členů a je pod ním opět podepsán vedle Václava Žalmana i František Wonka. Podle tohoto dokumentu pak v čele muzea stál správce jmenovaný radou MNV a jeho poradním orgánem byla muzejní rada a jako dobrovolní spolupracovníci jsou uvedeni zakládající členové „Kroužku“. (Archív Muzea a galerie severního Plzeňska).

v Plzni, dnešní Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště Plzeň – klášter Plasy, a plaské muzeum tak vlastně ve svém smyslu zaniklo.¹⁵

K výrazným změnám v organizaci muzejnictví došlo v letech 1977 – 1978, kdy byla muzea v Kožlanech, Manětíně a Mariánské Týnici integrována v jeden celek a vzniklo Muzeum okresu Plzeň – sever, které pokračovalo v započaté muzejní práci a rozšiřování sbírkového fondu. Systematickými sběry a za pomoci dobrovolných spolupracovníků byla získána řada předmětů z domácností v Dýšíně a jejím okolí, pozornost byla zaměřena na Nýřansko, kde byla zdokumentována historie hornictví a muzejní sbírku obohatila řada autentických hornických uniforem, praporů, a především celá řada fotografií. Cílený výzkum byl zaměřen také na kožlanské hrncířství. Na konci 80. let 20. století se podařilo získat rozsáhlý soubor z díla Viktora Strettiho a část díla Aloise Sopra.

Již na konci 60. let 20. století vznikl při muzeu v Mariánské Týnici Klub přátel historie a přírody, který začal vydávat periodikum *Listy* a edici *Radimova Lípa*, představující monografie k některým tématům regionální historie.¹⁶ V 70. a 80. letech 20. století také vyšlo několik monografií vydaných u příležitosti výročí vzniku obcí, ale vzhledem k malým možnostem publikování v té době, regionální historiografie do jisté míry stagnovala.¹⁷

V 90. letech 20. století muzeum změnilo název na současný – Muzeum a galerie severního Plzeňska s pobočkou v zámku Manětín, který získalo do své

¹⁵ Následné vybudování Muzea (Pamětní síně) osvobození, které bylo definitivně zrušeno v roce 1990, lze považovat spíše za epizodu vynucenou komunistickým režimem než za seriózní muzeum. (Plasy – osm a půl století v plaské kotlině – osobnosti, události letopočty. Plasy 1997).

¹⁶ Periodikum začalo vycházet v roce 1967 původně pod názvem Zprávy, od třetího ročníku *Listy* a v ročníku X. a XI. (1976 – 1977) jako *Vlastivědné Listy* a pod tímto názvem ještě vyšly v letech 1982 – 1986. V edici „*Radimova Lípa*“ vyšlo celkem 12 monografií v letech 1970 – 1974 a na ní v letech 1974 – 1975 ještě navázala dvěma díly edice „*Z nejnovějších dějin*“.

¹⁷ Knihovna Muzea a galerie severního Plzeňska zahrnuje několik poměrně kvalitních rukopisných studií, které nebyly publikovány a které obsahují cenné informace, i přes jisté zatížení totalitní historiografií. Patří k nim např. kronikářské soutěžní zápisy, osobní vzpomínky, rodinné zápisky aj.

správy v roce 1988, kdy o tehdy poměrně zdevastovaný objekt nejevila žádná jiná instituce zájem. Vedle oprav obou spravovaných objektů došlo k dalšímu rozšíření a zhodnocení sbírkového fondu. Významným pro muzejnictví na severním Plzeňsku se stal také rok 2002, kdy byl sbírkový fond muzea zapsán na základě zákona 122/2000 Sb. o ochraně sbírek muzejní povahy do centrální evidence sbírek ale bez původního zámeckého mobiliáře zámku Manětín, který byl spolu s celým objektem převeden do správy tehdejšího Státního památkového ústavu v Plzni.¹⁸ Muzeum navázalo na vydávání regionálního periodika a od roku 1990 vychází jako čtvrtletník *Vlastivědný sborník*¹⁹ a vedle něj vydalo celou řadu dalších regionálně zaměřených studií.²⁰ Na poli regionální historie dále vychází řada dalších periodik nebo publikací.²¹

V současné době na severním Plzeňsku tak existuje jedno regionální muzeum a jedno podnikové muzeum v Horní Bříze, které je jediným muzeem stavební keramiky v České republice. Jeho sbírky postihují historii výroby keramiky v hornobřízské továrně založené v roce 1882 a částečně se dotýkají také dějin města.²² Vznikla zde i soukromá muzea různého rozsahu. Pod názvem muzeum je označována expozice letadel a vojenské techniky sběratele pana Tarantíka ve Zručí, expozice vytvořená v hospodářském dvoře Býkov a nejnověji expozice těžby borové smoly v Lomanech u Plas. Vzhledem k poměrně volnému používání termínu muzeum je možné, že budou vznikat

¹⁸ Historii a strukturu sbírkového fondu Muzea a galerie severního Plzeňska popisuje: Bukačová, I. – Fák, J. – Horyna, M. – Piškulová, O. – Podestát, V. *Mariánská Týnice – historie poutního místa a muzea. Mariánská Týnice 2002.*

¹⁹ V roce 1990 vyšly pod názvem *Listy* s cílem navázat na periodikum ze 70. let 20. století, ale od roku 1991 je vydáván pravidelně *Vlastivědný sborník*.

²⁰ V poslední době vychází etnografická edice zaměřená na lidové zvyky – *O masopustu do Velikonoc. Mariánská Týnice 2007* a *Od májů do posvícení. Mariánská Týnice 2008* a dále edice věnovaná drobným památkám – *Bukačová, Irena – Fák, Jiří, Paměť krajiny I. a II. Mariánská Týnice 2006 a 2007.*

²¹ Za pozornost stojí např.: *Archivní zpravodaj 1996 – 2003 Archiv Plasy; Kronika regionu 2002 – 2006* vydavatel Karel Rom Kralovice nebo např. *Zilynskyj Bohdan, Jan Jindřich Marek – Jan z Hvězdy: život obrozeneckého spisovatele. Mariánská Týnice 2003.*

²² O založení muzea se zasloužila jeho dlouholetá správkyně Božena Royová, dnes je jeho zřizovatelem Lasselsberger a. s.

další podobné instituce, v podstatě založené na bázi sběratelství a vázané na jednu nebo dvě osoby bez zaručení kontinuity sbírkotvorné činnosti.²³

Muzejnictví tak za téměř 60 let existence získalo v regionu severního Plzeňska své opodstatnění. I když se do jisté míry uzpůsobovalo změnám v tvorbě regionů, které byly především prováděny na direktivní bázi, muzejnictví vzniklo a rozvíjelo se spíše spontánním zájmem jednotlivců o regionální historii a vytvořilo si dostatečný kredit, takže se jej poslední změny v úřední reorganizaci regionů příliš nedotkly. Muzejnictví zároveň reflektuje současnou snahu o vytváření přirozenějších regionálních celků, kterými jsou tzv. mikroregiony, dnes na severním Plzeňsku existující nebo zasahující (Kralovicko, Manětínsko, Dolní Střela a Hracholusky) a v tomto smyslu se stalo i muzeem nadregionálním.

²³ Na některá právní úskalí spontánního vzniku nových muzeí na bázi sběratelství upozornil např. Jiří Žalman: Žalman, Jiří, Založení muzea občany. Věstník asociace muzeí a galerií České republiky 2008/1, s. 11 – 12.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Hedčany, zcela vlevo soukromé muzeum Františka Šafránka, kolem roku 1910. Sbírká Muzea a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici.

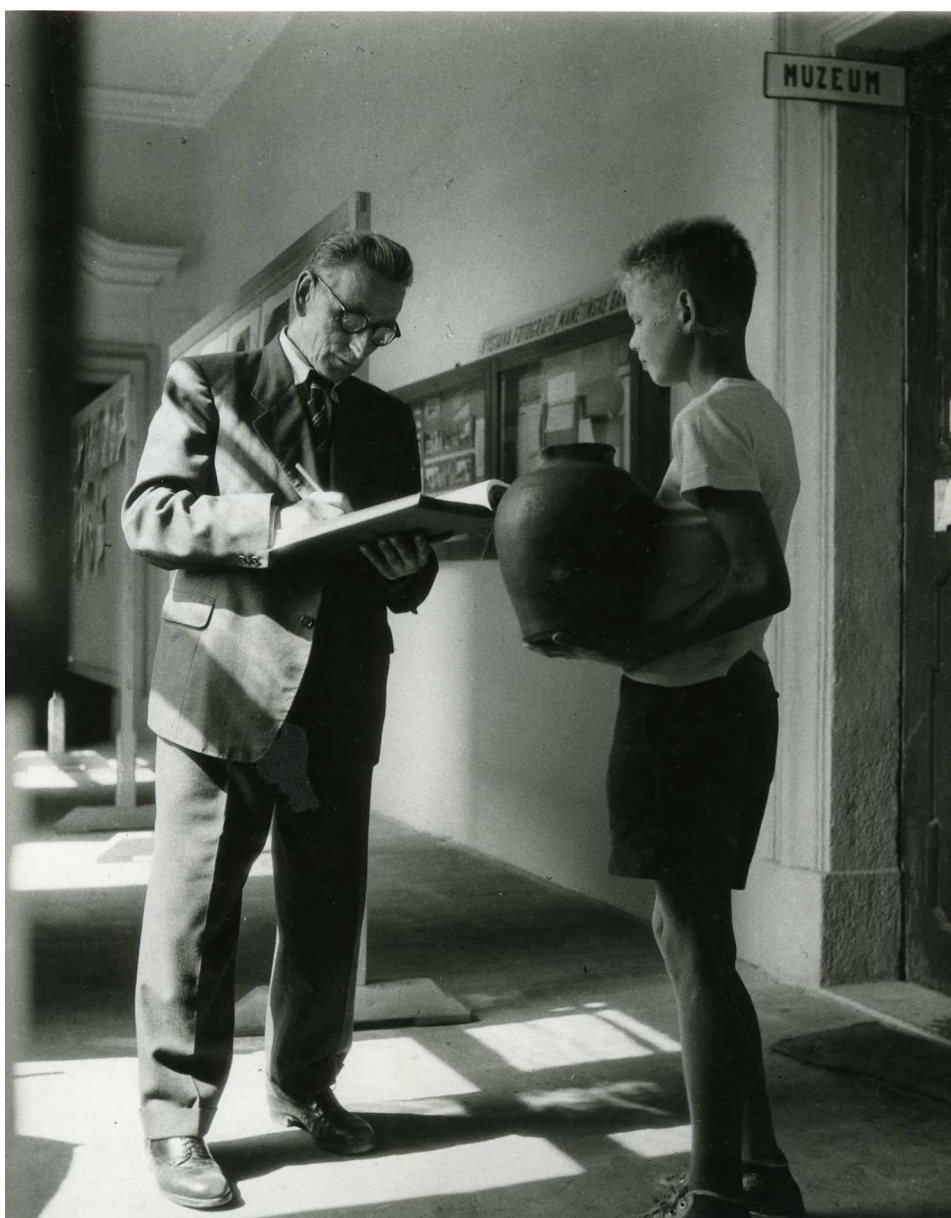
Kožlany, muzejní expozice v roce 1947. Fotoarchiv Muzea a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici.

Hedčany, plán a stavbu muzea Františka Šafránka, 1907. Sbíрка Muzea a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici.

Mariánská Týnice, muzejní expozice na pohlednici kolem roku 1970. Sběrka Muzea a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici.

Správce muzea v Manětíně Václav Žalman zapisuje nový exponát, 60. léta 20. století. Sběrka Muzea a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici.